

Анотація

Маслій І. В. Тіньова політика як прояв тіньової економіки. — Стаття.

Стаття присвячена визначенню наукового підходу щодо аналізу сутності тіньової політики як прояву тіньової економіки. Обґрунтовано коло завдань, які необхідно вирішити у процесі такого аналізу. Сформульовано риси тіньового політика.

Ключові слова: тіньова політика, тіньова економіка.

Аннотация

Маслий И. В. Теневая политика как проявление теневой экономики. — Статья.

Статья посвящена определению научного подхода к анализу содержания теневой политики как проявления теневой экономики. Обоснован круг задач, которые необходимо решить в процессе такого анализа. Сформулированы черты теневого политика.

Ключевые слова: теневая политика, теневая экономика.

Summary

Masliy I. V. Shadow policy as shadow economy display. — Article.

The article is devoted to defining of science approach to analysis of shadow policy content as display of shadow economy. The traits of the shadow politician are formulated.

Keywords: shadow policy, shadow economy.

УДК 343.9:343.37:332.2

А. М. Ізовіта

ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ РИНКОВОГО ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ

Постановка проблеми. Земля як об'єкт ринкових відносин має виняткове значення для економічної діяльності суспільства, прямо або опосередковано впливаючи на виробництво всіх інших товарів та послуг. Включення землі як капіталу в економічний оборот дозволяє здійснювати обіг земельних ділянок (прав власності на них), стимулюючи тим самим підприємницьку активність. Починає формуватися ринок земель як необхідна складова організованого перерозподілу земель між власниками на основі конкурентного попиту та пропонування.

Паралельно з законним ринковим обігом земельних ділянок швидко зростає кількість кримінальних діянь в цій сфері, окреслюючи, таким чином, межі суспільно небезпечного соціального явища — злочинності на ринку земель. Логічним постає питання відносно її сутності та змістовної характеристики, що першочергово потребує визначення категорії «ринок земель», а також системи злочинів, які вчиняються у сфері земельного ринку.

Стан дослідження. Окремим теоретичним і прикладним проблемам злочинності у сфері ринкового обігу земель присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених А. І. Берлача, І. Б. Габаїдзе, В. В. Кунца, П. Ф. Кулинича, Р. О. Мовчана, З. М. Мирзаєва, Т. Б. Саркісової, Б. В. Тайлашева, М. В. Шульги. Публікації цих авторів мають значне наукове та практичне значення, проте вивчен-

ня злочинності в цій сфері як суспільно небезпечного деструктивного явища не знайшло належного відображення.

Метою статті є аналіз злочинності у сфері ринкового обігу земель як об'єкта кримінологічного вивчення для подальшого вдосконалення й ефективного застосування заходів протидії злочинності в цій сфері.

Викладення основного матеріалу. Швидкий перехід від адміністративно-командної системи з монопольним становищем державної власності на землю до ринкової системи з пануванням плюралізму форм власності призвело до того, що питання про ринок земель на сучасному етапі не достатньо розроблено в правовій науці. Залишається ще багато прогалин у визначенні даної категорії, виділенні її сфери дії та системоутворюючих елементів. Все це впливає на збільшення зловживань та розвиток негативних процесів у правозастосовній діяльності.

В останній час здійснюються спроби легального визначення поняття земельного ринку. Так, в проекті закону «Про ринок земель», розробленого Державним агентством земельних ресурсів України та оприлюдненого 19 січня 2011 р., під ним розуміють систему правовідносин між відчужувачами земельних ділянок (права оренди на них) та особами, які набувають право власності (оренди) земельними ділянками, органами державної влади та місцевого самоврядування, пов'язаних з укладенням, виконанням, зміною та припиненням цивільно-правових договорів, які передбачають відчуження земельних ділянок, права оренди на них [13]. Наведене визначення практично ототожнює ринок земель з ринками інших товарів та нівелює його особливим юридичним статусом, що є необґрунтованим за таких умов.

Конституції України вказує на те, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. У відповідності до ч. 1 ст. 12 та ч. 2 ст. 13 Цивільного кодексу України особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині [14]. Таким чином, основні принципи цивільного законодавства дозволяють вільно встановлювати прав та обов'язки на основі договору та визначати будь-які не заборонені законодавством умови договору. На відміну від цивільного, норми земельного права, ґрунтуючись на положеннях Конституції, передбачають особливий порядок володіння, користування та розпорядження землями та іншими природними ресурсами. Відповідно правочини із землею повинні регулюватися на інших, ніж в цивільному праві, засадах та здійснюватися особами по відношенню до тих угод, які дозволені земельним законодавством, з урахуванням принципів, встановлених ст. 5 Земельного кодексу України (раціонального використання та охорони земель; пріоритету вимог екологічної безпеки та інші). Саме закон повинен направляти стихійну саморегулюючу сферу ринкової економіки в «правове поле», стримуючи тим самим формування кримінальних структур.

Крім зазначених упуцень, поняття ринку земель потребує уточнення стосовно кола цивільно-правових договорів з відчуження земельних ділянок (або права оренди на них). Адже, як зазначають науковці, деякі з цивільних правочинів (наприклад, дарування, міна) не відносяться до сфери ринкового регулювання через відсутність головної ознаки будь-якого ринку — наявності попиту та пропонування щодо певного товару — при переході права власності між суб'єктами таких відносин [4; 16; 8].

За відсутності вітчизняних розробок доктринальних положень у земельній та економічній теоріях серед науковців не існує й чіткого визначення терміна «ринок земель». Здебільшого досить лаконічним є висловлювання зарубіжних авторів — представників західних економічних шкіл, які орієнтуються на класичне визначення ринку як системи економічних відносин, пов'язаних з обігом товарів [3, 26].

У вітчизняній літературі зберігаються дискусії щодо тлумачення даного терміна. Так, Б. Й. Пасхавер під земельним ринком розуміє сукупність земельних відносин, що дозволяють реалізувати титул землевласника для отримання ринкової вигоди [11, 49]. Л. Я. Новаковський, А. М. Третяк дотримуються думки, що земельний ринок — це сфера дій економічних відносин, які виникають у процесі обігу землі (купівлі-продажу, оренди, застави, успадкування й дарування земельних ділянок) [9]. На думку З. П. Паньківа, ринок землі — це система організаційно-правових і економічних відносин, що виникають в процесі перерозподілу земель та прав на них між суб'єктами цього ринку на основі конкурентного попиту і пропозиції [10].

Таким чином, земельний ринок розглядається авторами як сукупність суспільних відносин, виникаючих в процесі економічного обігу земельних ділянок, кінцевою метою яких є задоволення інтересів осіб щодо володіння, користування та розпорядження землею.

Виправданам є твердження вчених про те, що ринок земель сам по собі функціонувати не може. Він потребує налагодження організаційних, правових, економічних механізмів та наявності відповідної інфраструктури. На думку О. С. Песцової, ринок земель — це засіб перерозподілу земель між власниками економічними методами на основі конкурентного попиту та пропонування, що забезпечує: купівлю-продаж земельних ділянок або права на них; визначення вартості землі та визнання її капіталом і товаром, встановлення рівноваги цін на землю в різних регіонах України; розподіл простору між конкуруючими варіантами використання земель і суб'єктами ринку [12, 75].

П. Ф. Кулинич визначає земельний ринок як організаційно-правовий механізм, який створює передумови для набуття земельних ділянок у власність чи користування та передачі прав на них, опосередковує перехід земельних ділянок та прав на них від однієї особи до іншої, а також гарантує непорушність набутих прав на землю. Відповідно до цього, збалансована структура організаційно-правового механізму ринку земель повинна включати: 1) інститут права власності на землю у його плюралістичній формі, який дозволяє широкому колу осіб виступати у якості відчужувачів на набувачів прав на земельні ділянки; 2) ефектив-

ну систему державної реєстрації прав на землю та іншу нерухомість, яка визначає та гарантує непорушність набутих та зареєстрованих відповідними органами держави прав на земельні ділянки; 3) правове забезпечення справедливої (ринкової) оцінки земельних ділянок, що базується на співвідношенні попиту та пропонування та конкуренції попиту; 4) сприятливе «правове поле» (податкове, інфраструктурне тощо) для ринкового обігу земельних ділянок [8, 42].

В. А. Горемікін вважає, що ринок землі — це засіб перерозподілу земель між власниками економічними методами на основі конкурентного попиту та пропонування, що забезпечує: 1) передачу прав на земельні ділянки від однієї особи до іншої; 2) встановлення рівноважних цін на землю в різних регіонах; 3) зв'язок між власниками нерухомості й покупцями за допомогою економічної мотивації; 4) розподіл простору між конкуруючими варіантами використання земель і суб'єктами ринку [4, 121].

Наведені визначення ринку земель, як правило, не суперечать один одному, а й більш того — доповнюють. Усі вони вказують на те, що цей ринок характеризується специфікою як самого товару, яким виступають земельні ділянки, так і формами та методами правового регулювання. Цей висновок підтверджується дослідженнями економістів Ю. Д. Білика, А. С. Даниленка та правознавців Г. А. Волкова, О. К. Голиченкова, О. М. Козира, які включають в поняття «ринок земель» поряд з системою угод також механізми та інфраструктуру, що забезпечують їх виконання. [16, 83; 2, 50] На наш погляд, це визначення є найбільш виправданим та відповідає критеріям як ринку¹ взагалі, так і одного з його різновидів — земельного ринку.

Земля в ринкових умовах господарювання стала товаром, має визначену нормативну та ринкову вартість, яка в процесі обігу переходить від одного суб'єкта власності до іншого та детально регламентований в нормативних актах правовий режим використання та охорони. Таким чином, ринок земель становить сферу суспільного життя, в якій за допомогою системи організаційно-правових засобів та необхідної інфраструктури здійснюється обіг земельних ділянок.

Для ефективного функціонування ринку земель важливе значення має існуючий стан законності при здійсненні операцій із земельними ділянками. Статистичні дані Міністерства внутрішніх справ вказують на збільшення кількості злочинних проявів в цій сфері в останні роки [15].

Необхідно підкреслити, що кримінальний кодекс не виділяє діяльність в сфері земельного ринку як один з об'єктів на який спрямовується злочинне посягання та якому заподіюється шкода. Традиційно, основна маса зловживань на ринку земель охоплюється низкою статей кримінального кодексу, які передбачають відповідальність за злочини проти власності та у сфері господарської діяльності.

Злочини у сфері ринкового обігу земель корисливі, але при цьому вони вчиняються в окремій сфері економічної діяльності та визначають певний різновид злочинності в економічній сфері. Таким чином, аналіз загальних рис кримінальних проявів в цій сфері дозволить відобразити сутність злочинності й в сфері ринкового регулювання обігу земель.

Питання визначення економічних злочинів достатньо розроблено в науках кримінального циклу, використовується цей термін й в нормативно-правових актах, в статистичних даних про стан злочинності. При цьому економічні злочини, в залежності від змісту, який в нього вкладається, розглядають в декількох значеннях. В «широкому» розумінні до них відносять злочини, які посягають на економіку, права, свободи, потреби учасників економічних відносин, порушують встановлений порядок функціонування економічного механізму та завдають соціальним цінностям і благам шкоду. В середньому значенні до економічних злочинів включають як злочини проти власності, так і господарські і корисливі посадові злочини. У вузькому розумінні — злочини проти власності та господарські злочини.

Визначення сутності економічних злочинів у широкому і середньому значенні не може бути визнане задовільним, оскільки вони охоплюють, окрім злочинів у сфері господарювання, ще й ті посягання, які опосередковано впливають на економічні процеси в господарській сфері.

При систематизації великих груп злочинів необхідно враховувати особливості родового, видового (підгрупового) і безпосереднього об'єктів. Під родовим (груповим) об'єктом розуміється об'єкт, який охоплює коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною і економічною сутністю суспільних відносин, які в силу цього повинні охоронятися єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [6, 43]. Відповідно до цих теоретичних основ, економічні злочини, в вузькому розумінні, складають сукупність злочинів, основним безпосереднім об'єктом яких є відносини власності або відносини у процесі виготовлення, обміну, розподілу та споживання благ, здатних виконувати функцію товару [1, 13]. Такий підхід є досить ефективним, має теоретичне підґрунтя та використовується в правозастосовній діяльності.

Таким чином, до злочинів у сфері ринкового обігу земель, виходячи з кримінально-правової доктрини, необхідно відносити деякі господарські злочини та злочини проти власності, в контексті їх приналежності до сфери ринкового регулювання обігу земельних ділянок.

Під поняттям «господарські злочини», як правило, розуміють, сукупність злочинів, які посягають на відносини у сфері господарської діяльності у промисловості, торгівлі, сільському господарстві. Як зазначає В. В. Сташис, господарські злочини — це злочини, які безпосередньо посягають на інтереси народного господарства або завдають шкоду нормальному розвитку окремих його галузей [7, 154–156].

До злочинів проти власності, які вчиняються в процесі ринкового обігу земель, слід віднести умисні діяння, які поєднані з порушенням права володіння або з іншими засобами завдання власнику майнової шкоди. На думку В. А. Горемікіна найбільш розповсюдженим серед них на земельному ринку є шахрайство в різних його формах [4, 143].

Наведений аналіз дозволяє послідовно відокремити коло тих злочинів, що вчиняються в сфері ринкового обігу земель, від інших злочинів, в яких родо-

вим об'єктом посягання виступають відносини власності, відносини у сфері господарської діяльності. Тим самим забезпечується цілісне уявлення про цей різновид злочинної діяльності.

Необхідно зазначити, що злочинна діяльність, як і будь-яка інша діяльність людини — це процес активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, за допомогою якого суб'єкт задовольняє будь-які свої потреби, досягає мети. Злочинна діяльність у сфері ринкового обігу земель — це процес незаконного перерозподілу суб'єктом земельних відносин майнових прав на земельні ділянки з метою збагачення.

Злочинна діяльність у сфері ринкового обігу земель є одночасно й соціальною практикою, а саме її найбільш деструктивним різновидом — кримінальною практикою. Як переконливо вказує В. М. Дрьомін, широко розповсюджена деструктивна соціальна практика людей, яка проявляється в індивідуальній або колективній предметній діяльності, виражає сутність злочинності [5, 103]. Відповідно, широко розповсюджена кримінальна практика певного кола осіб, яка проявляється в процесі перерозподілу прав власності на земельні ділянки, становить злочинність на ринку земель. Відносна масовість, стійкість, історична мінливість, системність зазначених кримінальних практик дозволяють розглядати злочинність у сфері ринкового обігу земель як деструктивне явище соціальної дійсності.

Висновки дослідження. Відповідно, злочинність у цій сфері можна розглядати як соціально-деструктивне явище, що проявляється в суспільно-небезпечній, кримінально караній діяльності осіб, направленої на порушення встановленого законом порядку ринкового обігу земельних ділянок та механізмів його забезпечення.

Емпіричним проявом злочинності на ринку земель буде сукупність злочинів, що вчиняються в процесі економічного обігу земельних ділянок. Наведене вище визначення злочинності дозволяє відмітити такі ознаки злочинів у сфері ринкового обігу земель:

- об'єкт посягання — суспільні відносини, які виникають в процесі обігу земельних ділянок та пов'язані з функціонуванням ринкової системи;
- предмет посягання — земельні ділянки;
- суб'єктами виступають учасники земельного ринку та інші особи, які вступають у ринкові відносини у сфері обігу земельних ділянок;
- характерною для цих злочинів є умисна форма вини та корисливий характер діяння, що проявляються у свідомому прагненні особи до незаконного збагачення.

Суспільна небезпечність злочинної діяльності у сфері ринкового обігу земель полягає: по-перше, в необґрунтованій концентрації прав власності на земельні ділянки у певного суб'єкта (кола суб'єктів), породжуючи нераціональне або нецільове використання земель, що завдає значної шкоди інтересам суспільства та держави; по-друге, в деструктивному впливі на механізми та інфраструктуру ринку земель, що сприяє його «тінізації» та незаконному перерозподілу прав власності на земельні ділянки.

Примітка

1. Ринком — це сфера товарного обміну, попит і пропозиція товарів, послуг, фінансових ресурсів, цінних паперів, золота, коштовностей, виробів мистецтва, інвестицій, праці та інше в масштабі світового господарства (світовий зовнішній ринок) та окремого району (місцевий ринок). Ринком також називають визначене місце, де відбувається торгівля [Большой энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. М.: Большая сов. энцикл.; С.Пб.: Норинг, 1995. 1445 с.].

Література

1. Аслаханов А. А. Проблемы борьбы с преступностью в сфере экономики (криминологический и уголовно-правовой аспекты): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А. А. Аслаханов. — М., 1997. — С. 13.
2. Волков Г. А. Развитие рынка земли: правовой аспект / Г. А. Волков, А. К. Голиченков, О. М. Козырь // Государство и право. — 1998. — № 2. — С. 50.
3. Галапець В. Г. Реформування земельних відносин та формування ринку землі: монографія / В. Г. Галапець, І. Я. Люта. — Л., 2006. — 196 с.
4. Горемыкин В. А. Современный земельный рынок России: практ. пособие / В. А. Горемыкин. М.: Изд.-торг. корпорация «Дашков и Ко», 2004. — 624 с.
5. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства: монографія / В. М. Дрьомін. — О.: Юрид. л-ра, 2009. — 616 с. — Рос. мовою.
6. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / О. Г. Кальман; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2004. — 432 с.
7. Кримінальне право України. Особлива частина: підруч. для студентів вищ. навч. закл. освіти / М. І. Бажапов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис [та ін.]; за ред. М. І. Бажапова, В. В. Сташиса, В. І. Тація. — К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. — С. 154–156.
8. Кулинич П. Ринок земель як об'єкт правового регулювання // Право України. — 2005. — № 11. — С. 39–44.
9. Новаковський Л. Я. Основні положення концепції розвитку земельної реформи в Україні / Л. Я. Новаковський, А. М. Третьяк. — К.: Центр земельної реформи, 2001. — 96 с.
10. Паныків З. П. Земельні ресурси: навч. посіб. / З. П. Паныків. — Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. — 272 с.
11. Пасхавер В. Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія // Економіка АПК. 2009. № 3. С. 47–57.
12. Пасцова О. С. Про реформування ринку земель в Україні // Вісник аграрної науки. — 1998. — № 7. — С. 74–75.
13. Проект Закону України «Про Ринок земель» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів України. Режим доступу: http://dkzr.gov.ua/terra/control/uk/publish/article?art_id=117635&cat_id=38306.
14. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
15. Цього року загальна сума задокументованих міліцією хабарів склала понад 26,7 мільйона гривень [Електронний ресурс] // Офіційний сайт міністерства внутрішніх справ України. Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/394746>.
16. Формування ринку землі в Україні / В. П. Галушко, Ю. Д. Білик, А. С. Даниленко [та ін.]; за ред. А. С. Даниленка, Ю. Д. Білика. — 2-ге вид., переробл. та допов. — К.: Урожай, 2006. — 280 с.

Анотація

Ізювіта А. М. Злочинність у сфері ринкового обігу земель як об'єкт кримінологічного вивчення. Стаття.

У статті дається аналіз злочинності у сфері ринкового обігу земель як суспільно небезпечного, деструктивного явища, що сприяє порушенню ринкового регулювання обігу земель і поширенню корупції.

Ключові слова: злочинність, обіг земель, ринок земель.

Анотація

Изювита А. П. Преступность в сфере рыночного оборота земель как объект криминологического изучения. — Статья.

В статье дается анализ преступности в сфере рыночного оборота земель как общественно опасного деструктивного явления, содействующего нарушению рыночного регулирования оборота земель и распространению коррупции.

Ключевые слова: преступность, оборот земель, рынок земель.

Summary

Izovita A. M. Criminality in the Land Market As an Object of Criminology Study. — Article.

The article is devoted to criminological characteristics most typical of abuse that occur on the land market and promote the violation of land relations.

Keywords: crime, turnover of land, land market.

УДК 343.8

А. І. Марчук

«ТЮРЕМНІ ВІДПУСТКИ» У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Враховуючи усі негативні наслідки ув'язнення, одним з актуальних завдань реформування пенітенціарної системи України варто визнати необхідність пошуків нових умов ресоціалізації засуджених. У більшості держав — членів Ради Європи існує тенденція до зменшення негативного впливу покарання у вигляді позбавлення волі за допомогою застосування короточасних виїздів засуджених (тюремних відпусток) за межі колонії. За останні роки засуджені одержують все більше привілеїв у місцях позбавлення волі. Межі між засудженням і свободою вже не настільки яскраво виражені: засуджені користуються телефоном, листуються із зовнішнім світом, мають доступ до книг і газет. Умовне звільнення — це більш переконливий приклад того, що прогресивна система покарань розвивається в пенітенціарних системах. У цьому контексті впровадження тюремних відпусток може розцінюватися як логічний наслідок природного ланцюга подій.

Аналіз наукової літератури свідчить, що науковці не приділяли цій темі достатньої уваги, окремі напрями концепції системи тюремних відпусток розробляли О. М. Джужа, А. Х. Степанюк, Г. В. Хохряков. Тому існує об'єктивна проблема наукового пошуку у цьому напрямку, що і обумовило мету статті, яка полягає в тому, щоб проаналізувати позитивні та негативні аспекти системи тюремних відпусток та доцільність використання даного правового явища в пенітенціарній системі України.

Викладення основного матеріалу. Більшість європейських країн, слідуючи Рекомендації Ради Європи R(82) 16 про тюремні відпустки, впроваджують у свою практику систему тюремних відпусток, враховуючи, що ці заходи сприяють ресоціалізації засуджених. У цій рекомендації йдеться про те, що надава-